

YÖNETİCİ ÖZETİ

Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY), 3294 sayılı Kanun kapsamında sosyal güvencesi olmayan ve ihtiyaç sahibi ailelere, çocuklarının örgün eğitime devam etmeleri amacıyla verilen mali destektir. Türkiye’de 2003 yılında ulusal bir yardım programı olarak uygulamaya konulan ŞEY vasıtasıyla, beşeri sermaye biriktirme fırsatı sunulurken geleceğe yönelik yatırımların teşvik edilmesi ve kuşaklar arası süregelen yoksulluk döngüsünün ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Bu yardımla, dezavantajlı hanelere mensup çocukların okula kayıt olma oranlarının artırılması, eğitimde devamlılığın sağlanması ve çocukların eğitim hayatlarının kesintiye uğramasının önlenmesi hedeflenmektedir. ŞEY programı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, daha etkili ve bütüncül bir sosyal destek mekanizması oluşturarak dezavantajlı kesimlerin eğitim süreçlerine aktif katılımını sağlamaktır. ŞEY ile sosyal hizmetlerin entegrasyonunun temel gerekçesi, mevcut sosyal yardımların ve eğitim desteklerinin etkinliğini artırma ihtiyacıdır. Mevcut sistemde, ŞEY ve hizmetlerin sunumundaki eksikliklerin belirlenmesi ve giderilmesi, çocukların eğitimlerine devam etmelerini sağlamak açısından kritik öneme sahiptir. Daha etkili ve bütüncül bir sosyal destek mekanizması oluşturarak dezavantajlı kesimlerin eğitim süreçlerine aktif katılımını sağlama hedefi doğrultusunda, ŞEY ile sosyal hizmetlerin entegrasyonuna dair bir model sunmak amacıyla dört ilde odak gruplar ve sekiz ilde çalıştaylar düzenlenmiştir. Bu toplantılara 140’i ŞEY faydalanıcısı hanelerin mensupları ve 250’si de yerel paydaş olmak üzere toplam 390 kişi katılmıştır. Söz konusu katılımcıların dezavantajlı hanelere mensup çocukların eğitimlerini sürdürebilmeleri için gerekli olan ŞEY ve sosyal hizmetlerin etkin entegrasyonuna yönelik görüş ve önerileri toplanmıştır. Çalışmada, Türkiye’deki ŞEY programlarının kapsamı, işleyişi ve etkileri ile mevcut modelin sorunları ve geliştirilmesi gereken yönleri ele alınmış; sosyal hizmetlerin entegrasyonu için stratejik öneriler sunulmuştur.

Mevcut Durum Analizi

ŞEY ile entegre edilebilecek sosyal hizmetlerin belirlenmesi ve entegrasyona dair bir model oluşturulabilmesi için mevcut durumun analiz edilmesi önemlidir. Bu analiz, başvuru, yararlanma ve yardımın durdurulma süreçlerinin sosyal hizmetler perspektifinden değerlendirilmesini içermektedir. Türkiye’de uygulanan ŞEY programı, sosyal hizmet entegrasyonu perspektifinden iki farklı bakış açısıyla analiz edilmiştir: Birincisi, mevcut durumda ŞEY’in amaçlarına ulaşmasını güçleştiren unsurlar ve ikincisi ise kapsamlı bir reform imkânı doğduğunda izlenmesi gereken adımlar. Bununla birlikte, kapsamlı bir reformun çeşitli ekonomik, toplumsal ve siyasal kısıtlar nedeniyle mümkün olmadığı durumlarda, parça parça yapılacak değişiklikler ve politika uygulamaları ile bazı müdahalelerin gerçekleştirilmesi, reform kadar geniş kapsamda olmasa da önemli faydalar sağlayabilir.

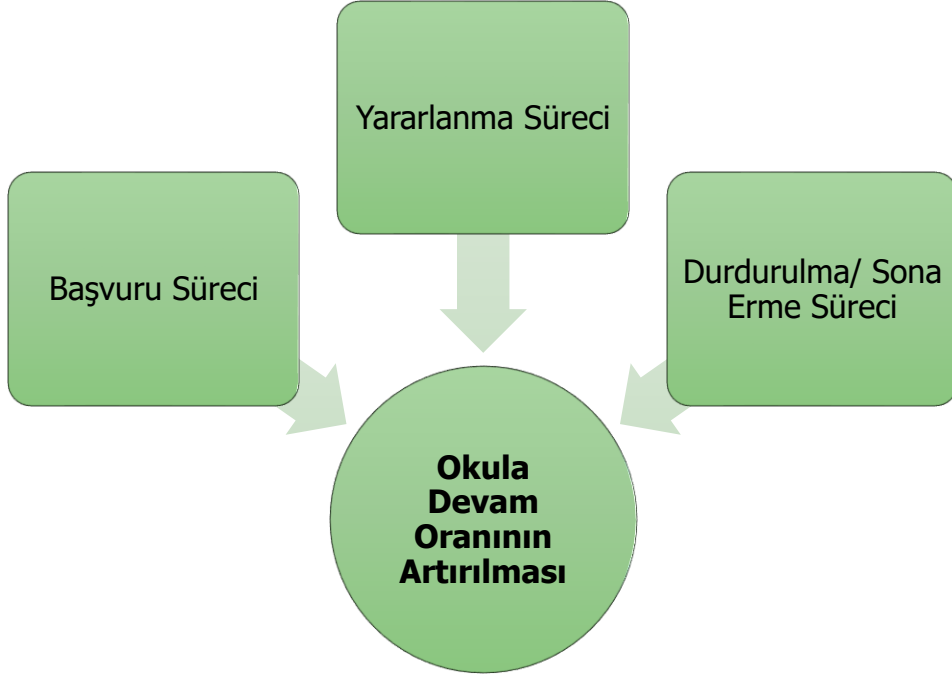
Çalışmada, mevcut durumda ŞEY’in amacına ulaşmasını engelleyen ana sorunlar ve geliştirilmesi gereken alanlar belirlenmiş, bu sorunların çözümü ve ŞEY’in etkisini artıracak düzenlemelere yönelik hedefler oluşturulmuş ve söz konusu hedeflere ulaşılması için gerekli olan sosyal hizmetler ve bu hizmetleri yürütebilecek kurumsal yapılar üzerine odaklanılmıştır. Sonrasında, bu analizler ve belirlenen hedefler doğrultusunda, ŞEY ve sosyal hizmetlerin entegrasyonuna yönelik politika önerileri geliştirilmiştir. Bu önerilerin, mevcut sorunların çözülmesine, ŞEY’in etkinliğinin artırılmasına ve çocukların eğitim hayatlarının sürdürülebilirliğine katkı sağlamasına özen gösterilmiştir.

Sorunlar ve Geliştirilmesi Gereken Alanlar

Mevcut durum analizi kapsamında ŞEY’in hedefleri çerçevesinde yapılan değerlendirmede, sorunların belirlenmesi ve geliştirilmesi gereken adımlar ortaya konulmuştur. Bununla birlikte ŞEY’in etki düzeyini artıracak sosyal hizmetlerin belirlenmesi amaçlanmış ve entegrasyonu sağlanabilecek sosyal hizmetler tespit edilmiştir. Bu hizmetlerin sunumunun nasıl gerçekleştirileceği hususu da yeni model önerisinin genel çerçevesi ve altyapısını oluşturmuştur. Sorunlar ve geliştirilmesi gereken alanlar, başvuru,

yararlanma ve yardımın durdurulması – sona ermesi aşamaları için ayrı ayrı belirlenmiş ve aşağıda sunulmuştur.

Diagram 1. Sorunlar ve Geliştirilmesi Gereken Alanlar ile Hedefler

Sorunlar ve Geliştirilmesi Gereken Alanlar		
Başvuru Süreci	Yararlanma Süreci	Durdurulma/ Sona Erme Süreci
<ul style="list-style-type: none">• ŞEY'in okul devamına dayalı bir sosyal yardım olduğuna dair farkındalığın düşük olması.• Hane ziyaretlerinin taşıdığı etiketleme riski ile faydalanıcıları üzen ve rencide eden sonuçlar doğurabilmesi.• Boşanma, kronik sağlık ve psikolojik sorunlar nedeniyle özgürlüğün kısıtlanması ya da adli süreçler sebebiyle ortaya çıkan özel durumlarda ŞEY'e başvuru süreçleri hakkında bilgilendirme ve destek mekanizmalarının bulunmaması.• Faydalanıcı çocukların okul devamını olumsuz etkileyebilecek fiziksel ve psikolojik durumlarına dair bilgi edinilememesi.• Faydalanıcı çocuk ve haneye ilişkin durum	<ul style="list-style-type: none">• Okula devam için zorunlu kırtasiye ve internet erişimi ihtiyacının temin edilmemesi.• Okula devam etmeme riski doğurabilecek hijyenik malzeme ve kişisel bakım hizmetlerine erişimin sağlanmaması.• Okul devamını etkileyen yeterli beslenememe riski ve okul kantinlerinden yararlanamama nedeniyle yaşanan psikolojik baskıya karşılık tedbir alınmaması.• Mesleki yönlendirme ve beceri keşfine dair hizmet sunulmaması nedeniyle okul devam oranının düşmesi.	<ul style="list-style-type: none">• Devamsızlığın bireysel nedenlerinin incelenmemesi.• Devamsızlıktan ebeveynin bilgisi olmaması nedeniyle yaşanabilecek gelir kaybı, sosyal riskler ve aile içi huzursuzluk.• ŞEY faydalanıcılarının belirli bir yaş sınırını geçmeleri halinde yardımın kesilmesi nedeniyle hane gelirinde azalma ve giderleri karşılayamama düşüncesiyle eğitime devam etmeme riski.• Kardeşlerin ŞEY'e sigortalı çalışma nedeniyle erişememe riski.

tespiti ve ihtiyaç analizinin yapılamaması. • Faydalanıcı çocukların devam ettiği okulların (yönetim ve öğretmenlerin) bilgilendirilmemesinin doğurduğu riskler.		
Hedefler		
Başvuru Süreci	Yararlanma Süreci	Kesilme/ Sona Erme Süreci
<ul style="list-style-type: none"> Ebeveyn ve çocuklarda ŞEY'e dair farkındalık düzeninin artırılması. Faydalanıcıların etiketlenmeden ve rencide edilmeden başvuru sürecinin tamamlanması ve ŞEY'i şarta bağlı bir hak olarak görmelerinin sağlanması. Aile birlikteliğinin bozulması ya da ebeveynlerden birisinin özgürlüğünün kısıtlanması halinde hızlı bilgilendirme ve ŞEY'e başvurunun sağlanması. Çocukların okul devamına etki edebilecek fiziksel ve psikolojik durumlarının tespiti. Etkin ve kapsamlı bir hane ve kişisel durum tespiti ile ihtiyaç analizi gerçekleştirilmesi. Faydalanıcı çocukların devam ettiği okulların çocuk hakkında bilgilendirilmesi ve yararlanabileceği ilave hizmetlerin belirlenmesi. 	<ul style="list-style-type: none"> Okula devam için zorunlu kırtasiye ve internet erişiminin sağlanması. Okula devam riski doğurmayacak biçimde temel hijyenik malzeme ve kişisel bakım hizmetlerine erişim sağlanmaması. Faydalanıcı çocukların okuldaki beslenme ihtiyacının karşılanıp okul kantinlerinden yararlanamama sorununun çözümlenerek okul devam oranı ve okul başarısının artırılması. Mesleki yönlendirme ve yetenek keşfi ile okul devam oranının artırılması. 	<ul style="list-style-type: none"> Devamsızlığın nedenlerinin çocuk ve hane özelinde incelenerek gerekli adımların atılması. Burs, destek ve kredi imkânları hakkında bilgilendirme ile iş arama süreçleri ve ek gelir imkânları hakkında bilgilendirme. Sigortalı çalışmanın ŞEY'e erişim engeli oluşturmamasının sağlanması ve kayıt dışı istihdama yönelmenin engellenmesi.

Yeni Model Önerisine İlişkin Genel Çerçeve

Temel Prensipler

Yeni model önerisi, sosyal hizmet entegrasyonuna ilişkin genel çerçeve ve amaçları ele almakta, mevcut modele entegre edilebilecek sosyal hizmetler ve uygulama önerilerini tartışmaktadır. Yeni model ile sağlanacak entegrasyonun maliyet etkinliği, etkili önleme, erişilebilirlik ve kurumlar arası iş birliği gibi avantajları bulunmaktadır. ŞEY ve sosyal hizmetlerin entegrasyonunu sağlayarak, çocukların eğitimlerini sürdürmelerine ve toplumsal hayata daha etkin katılmalarına olanak tanıyan yeni modelin temel prensipleri şunlardır:

- **Eğitimde Devamlılık:** Çocukların eğitimlerine kesintisiz devam edebilmeleri için gereken desteği sağlamak.

- **Erişilebilirlik ve Etkinlik:** ŞEY alan hanelerin sosyal hizmetlere daha kolay erişimini sağlamak ve bu hizmetlerin etkinliğini artırmak.
- **Sürdürülebilirlik:** Hizmetlerin sürdürülebilirliğini sağlamak için sürekli geri bildirim ve değerlendirme mekanizmaları geliştirmek.
- **Toplumsal Katılım:** Faydalı ve etkili sosyal hizmetler sunarak, faydalanıcıların uzun vadede toplumsal katılımlarını artırmak.

Sosyal Hizmet Entegrasyonu Kapsamındaki Hizmetler

Çalışmada tasarlanan entegrasyon modeli kapsamındaki sosyal hizmetler ve adımları şu şekildedir:

- **Rehberlik ve Bilgilendirme Faaliyetleri:**
 - Başvuruda bulunan kişilere yönelik olarak başvuru ve yararlanma süreci hakkında bilgilendirme metinleri hazırlanması.
 - Potansiyel risk gruplarına yönelik olarak broşürler hazırlanması ve ilgili kişilerin (avukat, kadın konuk evi personeli, özel nitelikli hastane personeli) bilgilendirilmesi.
- **Hane Durum Tespiti:**
 - Ebeveynlere yönelik olarak psikologlar tarafından yürütülecek psikolojik ve bilişsel durum tespiti görüşmesi.
 - Çocuklara yönelik olarak gerçekleştirilecek psikolojik ve bilişsel durum tespiti görüşmesi.
 - Çocuklara yönelik olarak gerçekleştirilecek temel sağlık taraması.
 - Hanenin durumuna dair bilgi temini.
- **Okul Yönetimi ve Öğretmenlerin ŞEY Faydalanıcısı Çocuklar Hakkında Bilgilendirilmesi:**
 - Okul yönetiminin ŞEY faydalanıcısı çocukların hassasiyetleri hakkında bilgilendirilmesi.
 - Öğretmenlerin ŞEY faydalanıcısı çocukların devamsızlığının ŞEY'e erişimi belirleyici bir unsur olduğu hakkında bilgilendirilmesi.
 - Öğretmenlerin ŞEY faydalanıcısı çocukların başarı düzeyini değerlendirmelerinin önemi hakkında bilgilendirilmesi.
- **ŞEY Kart:** ŞEY Kart Uygulaması ile aile hekimlikleri, il ve ilçe halk kütüphaneleri, halk eğitim merkezleri ve belediyelerin bazı hizmetlerine ücretsiz erişim sağlanması ve okul kantinlerinden yararlanma imkânı tanınması.
 - Aile Hekimlikleri üzerinden ŞEY Kart sahibi çocukların hijyenik malzemelere erişiminin ücretsiz olarak sağlanması.
 - İl ve İlçe Halk Kütüphaneleri, Halk Eğitim Merkezleri ve Belediyelerin ders çalışma alanlarından ŞEY Kart ile yararlanılması.
 - ŞEY Kart ile kuaför ve kişisel bakım hizmetlerinin belediyeler bünyesinde ücretsiz sağlanması.
 - Okul kantinlerinden ücretsiz yararlanma.

- **Mesleki Yönelim ve Beceri – Yetenek Keşfi:** ŞEY faydalanıcısı çocukların mesleki yönelimlerinin belirlenmesi ve sanatsal-sportif becerilerinin keşfedilmesi:
 - ŞEY faydalanıcısı çocukların 3., 7., ve 11. sınıflar öncesinde İŞKUR tarafından gerçekleştirilecek Mesleki Yönelim Test Bataryası uygulamasına dahil edilmesi.
 - ŞEY faydalanıcısı çocukların eğitim-öğretim dönemleri sonunda MEB tarafından yetkilendirilmiş özel sanat kursları ve Gençlik ve Spor Bakanlığı ve belediyelere bağlı spor okulları merkezlerinde beceri ve yeteneklerinin değerlendirilmesi.
- **Tercih ve Üniversite Hayatına Yönelik Bilgilendirme:** Üniversite sınavına hazırlanan ŞEY faydalanıcısı çocuklara ve ebeveynlerine yönelik bilgilendirme toplantıları ve üniversite tanıtımları düzenlenmesi.

Yeni Modelin İşleyişine İlişkin Riskler

Yeni modelin işleyişinde, sosyal hizmetlerle entegre edilen şartlı eğitim yardımı programının başarısını etkileyebilecek çeşitli riskler söz konusudur. Modelin uygulanmasında karşılaşılabilecek riskler arasında teknolojik altyapı sorunları, faydalanıcıların düşük motivasyonu, gizlilik ve mahremiyet ihlalleri, kurumlararası koordinasyon güçlükleri, insan kaynağı yetersizliği, veri paylaşımı sorunları, ortak çalışma zorlukları ile damgalama ve sonuçların belirsizliği yer almaktadır. Bu risklerin yönetimi için alternatif bilgilendirme yöntemlerinin kullanılması, kapsamlı bir veri paylaşım aracı oluşturulması ve ilgili personelin eğitimi gibi önlemler alınmalıdır.

Uygulama Önerileri

Modelin temel amacı, yardıma muhtaç ailelerin çocuklarının okula devamını sağlamak ve bu çerçevede hanedeki sorunları tespit edip gidermektir. Bu hedef doğrultusunda, sosyal yardım-istihdam bağlantısının kurulması ve işgücü piyasasında istihdamın artırılması kritik öneme sahiptir. Eğitim ve beceri düzeyi düşük olan bireylerin işgücü piyasasına dâhil edilmesi, çocukların okul devam oranını olumlu yönde etkileyecektir.

ŞEY ile sosyal hizmetlerin entegrasyonuna ilişkin yeni modelde, sosyal hizmetlerin yürütülebilmesi ve koordinasyonun sağlanabilmesi için SYDV personelinin faydalanıcı haneler için doğrudan sorumlu olarak belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, ilgili il veya ilçedeki SYDV personelinin mahalle bazında kaç faydalanıcı haneden sorumlu olacağına ilişkin belirlenmesine yönelik bir planlama yapılmalıdır. Planlama sonrasında, mahalle bazında hanelerden sorumlu tutulan SYDV personelinin hane bazında gerekli işlemleri yürütebilmesini kolaylaştırmak amacıyla bir koordinasyon birimi oluşturulmalıdır. Bu birimde; mahalledeki okullar, aile hekimlikleri, muhtarlıklar ve Sosyal Hizmet Merkezleri (SHM) ile belediyelerin sosyal hizmet birimlerinden ilgili kişiler yer almalıdır.

ŞEY ve sosyal hizmet entegrasyonunun kapsamlı bir biçimde gerçekleştirilebilmesi için, sosyal yardımlara ihtiyacın hafifletilmesi ve sona erdirilmesi odaklı bir yapı kurulmalıdır. Bu bağlamda, okul – Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı – Sosyal Hizmet Merkezi işbirliği merkezli bir yapı önerilmektedir. Söz konusu yapıda, okul sosyal hizmet uzmanları, çocukların okul devamı konusundaki sorunlarını tespit etmesi ile risk ve ihtiyaç analizi gerçekleştirmesi öngörülmektedir. Ayrıca, İŞKUR bünyesindeki İş ve Meslek Danışmanlarının, faydalanıcı hanelerdeki bireyleri işgücü piyasasına dâhil etmeleri için etkin mekanizmalar geliştirilmesi de gerekmektedir. Diğer taraftan, “ebeveynliğe hazırlık” ve “aile gelişimi oturumları” programları ile evlilik öncesi ve sırasındaki riskler hakkında bilgilendirme yapılması, yardıma muhtaçlığı azaltacak unsurların ortadan kaldırılmasında etkili olabilecektir. Bu programlar, çocuklara yönelik şiddetin önlenmesine ve ebeveynlerin çocuklarının refahı hakkında bilinçli kararlar almalarına da katkı sağlayacaktır.

***Raporun tamamı için Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile iletişime geçebilirsiniz.*

sntprojesi@aile.gov.tr